

A Magyar Tudományos Akadémia
Irodalomtörténeti Intézetének
vitaülései

I.

VITA A NÉPI ÍRÓKRÓL

BUDAPEST

1958

Én nagyrészt félreértésnek tulajdonítom a vitázó megjegyzéseket, de ezeket - gondolom - sikerült tisztázni és abban egyet tudunk érteni, hogy más a parasztsághoz való szubjektív kötődés és más az osztály objektív kifejezése. Hogy a népi íróknál hamis ez a tudat vagy nem, annak elemzése igen érdekes és lényegbevágó, de elég messze vezetne, semhogy ebbe most e vita keretében bele lehetne menni. A vita - ami itt lefolyt - egészében nagyon hasznos módja az Állásfoglalás kiszélesítésének és meggyőződésnek, hogy - ha szubjektíve az érintettekénél talán kevésbé is - de szélesebb értelmiségi köreinkben, különösen népies hajlamú értelmiségi köreinkben segíteni fog a meglévő eszmei tisztázatlanságok kitisztázásában.

K l a n i c z a y Tibor:

A népi írókkal kapcsolatos pártállásfoglalás a népi írók mozgalmát elsősorban mint politikai, ideológiai csoportosulást tárgyalja és mint ilyet értékeli, bírálja. Az így adott kép nyilvánvalóan nem teljes: a sajátosan irodalmi, irodalomtörténeti problémák jó részét nem taglalja, az egyes írói életművek, és egyes alkotások elemzésére nem kerül sor benne. De ez természetes és szükségszerű. A párt egy a marxizmustól idegen, ma is élő és ható ideológiát kívánt módszeresen és történeti összefüggéseiben bírálni. Különös, hogy a közvéleményben van egy olyan nézet, amely ezt helytelennek tartja, amely vitatja annak jogosságát, hogy egy politikai, ideológiai és irodalmi csoportosulást, irányzatot a párt elsősorban politikai, eszmei szempontból bíráljon. Pedig ez messzenem időszerű egy olyan irodalmi irányzatnál, amelynek annyira hangsúlyozottan, sőt elsődlegesen politikai arculata van, hogy a közelmúltban még politikai pártként is jelentkezett. Éppen ellenkezőleg megnyugvással és helyesléssel kell fogadni, hogy a pártállásfoglalás nem törekszik arra, hogy Illyés, vagy Németh, Veres vagy Tamási művészi alkotásainak értékéről, színvonaláról, a magyar irodalom fejlődésében betöltött helyéről szentenciózus álláspontokat szögezzen le. A pártállásfoglalás nem teszi feleslegessé, nem pótolja az irodalomtörténeti és esztétikai vizsgálatot. Mikor ezt hangsúlyozom, korántsem gondolok arra, hogy az eszmei-politikai és az irodalomtörténeti-esztétikai értékelés és bírálat valami két egymástól független szférát jelentene, hiszen az eszmei-politikai mozzanatok a sajátosan irodalmi problémák megítélésének az alapját is megvetik. Annál inkább téves a külön eszmei bírálat jogosultságának tagadása, mert az ideológiai-politikai elemzés biztos, tudományos alapon áll. A népi írók mozgalma lényegének egyfajta harmadik utas és nacionalista koncepcióban való megjelölése szerintem vitathatatlan. Lehetnek e tétel dokumentálásában, megokolásában kisebb tárgyi tévedések, de az állásfoglalás-

lásnak ez az alapvető tézise még további tények és érvek sokaságával erősíthető.

Ez a harmadik utasság és nacionalizmus természetesen különbözőképpen minősül a különböző periódusokban. Van eset, amikor ezek a nacionalista nézetek az antifasizmussal esnek össze, máskor a szovjetellenességgel. Voltak olyan szakaszok, mikor a földesuri-burzsóá uttal való szembenállás domborodott ki, máskor a párttól, a munkásosztálytól való elhatárolódásra esett a hangsúly. Mikor a népi írók mozgalma a párt, a munkásosztály, az antifasiszta mozgalom közelébe került, vagy egyenesen szövetségese volt, akkor feltétlenül pozitív funkciót tölthetett be. Ennek a kettősségnek a lehetősége azonban a proletárdiktatura létrejöttével, megszilárdulásával megszűnt; ettől kezdve a harmadik ut lényegében a másik, a burzsóá utat jelenti, vagy helyettesíti, amin nem változtatnak a párt politikájában bekövetkezett torzulások és szektáns hibák sem. A népi ideológia e körülmények között is negatív szerepet töltött be, a sokakat megtévesztő látszatjogosultsága ellenére is. Ma a népi írók ideológiája és politikai koncepciója nem lehet szövetséges, nem segítheti a szocializmus ügyét. A népi írók maguk igen, de a pártállásfoglalásban helyesen körvonalazott ideológiájuk nem. Az ezzel az ideológiával való következetes szembenállás kell, hogy meghatározza a népi írók irodalomtörténeti vizsgálatát.

Ez az irodalomtörténeti vizsgálat még csak most indul el, részben mert az irodalomtörténetírás e munka elől eddig jobbra kitért, és mert az eszmei-politikai bírálattal ez a kérdés még nincs elintézve. Ez a bírálat irányt mutat az irodalomtörténeti munkához, de merőben téves volna egy olyan nézet, mely a népi ideológia ma már egészében káros és retrográd volta miatt ennek az írócsoportnak egész irodalmi termését is elitélné, vagy csak azon periódusukban született műveiknek kegyelmezne, amikor egyes népi írók politikai progresszivitása vitán felül áll. Nagy egészében persze létezik olyan összefüggés, hogy leghaladóbb szakaszokban született legjobb írói alkotásaik jó része. De ezen belül már ezerféle árnyalatot, irónként változó mozzanatot kell figyelembe venni, s a konkrét irodalomtörténeti elemzéssel kell majd mind az egyes írók, mind egyes műveik értékét lemérni. Vajon a Puszták népe, vagy a Petőfi, s a harmincas évek több más kitűnő alkotásának irodalomtörténeti értékelésén változtathat az a körülmény, hogy az írók által képviselt mozgalom önmagát túlélt ideológiai-politikai koncepciójával ma a legélesebben szemben állunk? Ha erre a torz álláspontra helyezkednénk, akkor Móricz Zsigmond műveit is degradálhatnánk arról a fényes helyről, melyre őt éppen a marxista irodalomtörténetírás állította, hiszen a népi írókéhoz nagyon hasonló, sőt olykor tőlük jobbra álló nacionalista nézeteket nem nehéz nála fellelünk.

A helyes irodalomtörténeti értékeléshez szerintem azon az uton juthatunk el, amelyet Sőtér István a mostani vita bevezetésében megjelölt: a sokoldalú módszeres kutatómunkával. Mivel a népi írók iránya igen komplex jelenség, tudományos vizsgálata is

csak sok irányu lehet. Vitánk helyes uton haladt, amikor nagy extenzivitással nyult a problémához és megkezdte a népi írók nézeteinek, munkáinak a birálatát az irodalomtudomány legkülönbözőbb területein. Persze fontos kérdés csoportok még hiányoznak. De nem is csak az irodalomtudománynak vannak itt feladatai, hanem számos más tudománynak is, hiszen a népi irány az egész szellemi életet úgy ahogy áthatotta, minden területen próbált gyökeret eresztetni. Egy nagy munkamegosztásnak kell kialakulnia mind a tudományok között, mind pedig az irodalomtudományon belül. Az Irodalomtörténeti Intézetnek a sajátosan irodalomtörténeti feladatok megoldását kell megkísérelnie. Azért tartom szükségesnek ezt a magától értetődő dolgot említeni, mert felmerülhet a kérdés: helyesen járunk-e el, ha a pártállásfogalás nyomán, arra pozitív válaszként, a kérdés egész irodalomtörténeti problematikáját próbáljuk kidolgozni. Ez ugyanis új dolog. Régebben egy ilyen párt megnyilatkozás nyomán inkább görögtüzet gyújtottunk, fulmináns hozzászólások hangzottak el, és ezzel az ügy el volt intézve. Megnyugvással lehetett ilyenkor mondani, hogy harcosan állástfoglaltunk, az érdemi munka alól ez felmentést adott, a csillogó "vonalas" retorika pótolta a tetteket, s ezzel a kérdés lekerült a napirendről. Az ilyen válasz komolytalanul vétele a pártnak, lebecsülése önmagunknak, tudományunknak. A népi írók kérdésének irodalmi problematikáját ma nem tűzijátékkal segíthetjük megoldani, hanem komoly munkával. Meggyőződésem, hogy ez az igazán pozitív válasz és állásfogalás: ezen az uton eljuthatunk oda, amit a pártállásfogalás is óhajt: a kérdés tulzásoktól ment, helyes marxista lezárásához.

Most ehhez kezdődő irodalomtörténeti vizsgálathoz szeretnék néhány sejtésemnek hangot adni. Mindenekelőtt az a kérdés foglalkoztat, hogy noha a népi írókat elsődlegesen ideológiai-politikai elképzelésük fűzi össze csoporttá, alkotnak-e egyuttal egy sajátosan irodalmi irányzatot, iskolát is. Nézetem szerint van ilyen irodalmi irányzat is, csak ez szűkebb, mint az eszmei-politikai, vannak akik ennek részesei, de amabba nem férnek bele. Nehéz lenne olyan irodalomtörténetet elképzelni, ahol egyazon irodalmi irányzat képviselőjeként esne szó Szabó Lőrincről és Sinka Istvánról. Van az un. népi íróknak egy urbánusabb része, s ezek nehezen foghatók fel irodalomtörténetileg népieknek. Az irodalmi szempontu vizsgálat alighanem valami paraszti jelleg alapján láthat összetartozó csoportot. Ezt a paraszti jelleget nevezik ők népinek, a népi igazi jelentését leszűkítve annak egy részére. A paraszti fogalmának a népivel való azonosítása végeredményben a feudalizmusból eredő terminologia-használat: "a népi" fogalmának a mult századhoz hasonló értelmezése. Ez arra figyelmeztet, hogy kívánatos a népi írók mozgalmát - legalább is irodalmi vonatkozásban - kapcsolatba hozni a mult századi népiességgel.

Elfogadott megállapítása ma már az irodalomtörténetnek, hogy alapvető különbségek vannak az 1848 előtti és utáni népiesség között. A forradalom előtti, a reformkori népiesség szervesen a fejlődés, a haladás vonalában áll, szoros összefüggésben a romanti-

tikával. Egyuttal nem elszigetelt az európai irodalmak között, gondoljunk Macphersonre, Herderre. Hogy a magyar reformkori romantika irodalmában a népiesség oly jelentős tényezővé vált, az főként annak a következménye, hogy a polgári átalakulás vezetése nem polgári, hanem nemesi kézben volt, amire Szauder József legutóbbi cikke /Világirodalmi Figyelő 1958.2.sz./ oly világosan rámutatott. Petőfinél ez a népiesség végül már tiszta plebejus hangszallal jelentkezett s ezzel lehetőségei lényegében ki is merültek. Petőfi betetőzte az ezirányú fejlődést, sőt lezárta azt már saját pályáján belül. A forradalom alatti versei már nem sajátosan népies alkotások; elég ha a János vitéz mellé az Apostolt állítják.

A magyar irodalom fejlődése akkor maradt volna egyenesvonalu és töretlen, ha a népiességen már túlhaladt Petőfit, a forradalom költő-Petőfijét folytatja. A bukás megakadályozta ezt, a népiesség újra feléledt. Ennek ideig óráig létjogosultságot sőt bizonyos progresszív háttérrel adhatott a nemzeti elnyomás elleni védekezés, a nemzetiség őrzésének igénye. A szükségszerű népies utójátékból azonban a magát egy félszázadig tartani tudó nép-nemzeti iskola lett, mely a népiességet - haladó társadalmi vonatkozásaitól sokban megfosztva azt - kanonizálta, vagy ha úgy tetszik klasszicizálta. A kánon alapja a forradalom előtti népies Petőfi és a Toldi Aranyja lett, de inkább csak formai és stílus-szempontról, mert egyébként a reformkori alaphelyzetet konzerválta; a nemesi vezetés jogosultságát igazolta. Így ez a népiesség még a kor legnagyobbjánál, Aranynál sem mentes konzervatív vonásoktól.

Ennek az volt a következménye, hogy a magyar irodalom, mely a romantika idején Vörösmartyval majd Petőfivel sikeresen felzárkózott a fejlettebb európai irodalmakhoz, sőt Petőfi révén megtalálta velük a közös nyelvet is, most ismét elszakadt az általános fejlődéstől. A 49 utáni konzervatív népiesség társtalán a többi nemzet között, nem is értik azt meg. Ebben látom többek között annak főokát is, hogy egy olyan költőóriás mint Arany nem találhat utat a világirodalomba: nem tökéletes nyelvművészete állja utját a fordításoknak, hanem problematikája, melyet a külföld nem tud mihez appercipiálni. Nem is lehet ezen csodálkozni, ha tudjuk, hogy mikor a külföld már a Romlás virágait olvasta, nálunk a hun eposz romantikus-népies feladata volt napirenden.

Adyval, s általában a Nyugat nagy nemzedékével a magyar irodalom ismét utolérte Európát, de az újabb sikertelen forradalom következményeként megint létrejött valamilyen népiesség: a népi írók iránya. Távol álljon tőlünk a mechanikus analógiák erőltetése, hiszen egészen más a történeti helyzet a két világháború között mint a XIX.század második felében. De az tény, hogy az 1848-as és az 1919-es forradalom után egyaránt létrejött egy, a népre, - de akkor sem és most sem az egész népre! - appelláló irodalmi irány. Mindkét esetben a többszörösen eltorzult magyar társadalmi fejlődés hozta létre történeti szükségszerűséggel a népies jelle-gű irodalmat.

Az így kialakult XX.századi népiesség szintén egyedül áll a

kor külföldi irodalmi között. Hasonló jelentőségű és intenzitású paraszti írói irány másutt nem alakult ki. Ami kevés hasonlót találunk, az viszont eléggé szomorú, mint Giono, a német és cseh parasztírók stb. Általában a szélsőjobboldalra sodródó, vagy egyenesen a fasizmusba torkolló irányok ezek; melyek nem vallhatták magukénak koruk legjobb íróinak egyikét sem. A mi népieseinkéhez hasonló törekvések más országokban egy, a mienkénél sokkal retrográdabb paraszti alapon fejlődtek ki, míg nálunk széles szegény-paraszti bázisra épültek, hiszen a latifundiumok itt nagyobb szerepet töltöttek be ezidőben, mint szinte bármely európai országban. Érthető, hogy ez a paraszti népiesség nálunk színvonalasabb és progresszívebb lett, mint bárhol másutt és hogy nagy írókat, maradandó értékű műveket fel tud mutatni.

A két világháború közti és utáni népi irodalmunk végeredményben éppúgy nem esik az európai irodalmi fejlődés fősodrába, mint korábban a 49 utáni népnemzeti irány. Kivételes jelenség, sajátos magyar képződmény. A főkérdés az, hogy vajon ezt a magyar genius valamely különleges produktumaként, a magyarság kivételes alkotó zsenijének termékeként ünnepeljük-e, vagy pedig a társadalmi, történeti fejlődés szerencsétlen alakulásából folyó elkerülhetetlen következménynek tekintjük. A jövő irodalmi fejlődésének alapul szolgáló, folytatandó és fejlesztendő hagyományt lássunk-e benne, vagy pedig olyan kényszerű közjátékot, melyet igyekezni kell minél előbb túlhaladni. Németh László, aki szépirodalmi műveiben éppen nem kapcsolódik irodalmi iskola tekintetében a népi írók paraszti vonalához, de mégis ideológusuk lett, az előbbi - nacionalista - választ adja, s ezáltal a magyar társadalom elmaradottságának következményeit sajátos nemzeti, népi, vagy faji értékke minősíti.

Nézzük a kérdést más vonatkozásban. Az 1849 utáni népiességben ott bujkál valami meghosszabbított romantika /kérdés számomra, hogy vajon meddig lesz időtálló a népnemzeti iskola realista-ként való beállítása?/. Erre utal a romantika műfajainak /eposz, ballada, románc/ kultusza stb. A XX. századi népi íróknál pedig valami neoromantikára gyanakodhatunk. Miként a romantika a maga történeti helyén a nemzetiség ismérveit kutatta és tudatosította azt, ugyanígy egy fajta romantikus törekvést látok a népiek ama fázisában, hogy a magyar nép specifikus, különleges ismérveit kívánják felfedezni és a felszínre hozni. Napirendre kerül a magyar lélek formáinak, a magyar lélek geológiai mélyrétegeinek felismerése, időszerű lesz az ősi ritmus kérdése. Rendkívüli hangsúlyt kap a magyarság keleti származása, ennek állítólagos ma is élő nyomai, ősi jelképrendszere stb. Vcltaképpen csupa álprobléma ez, mely a szakszerű tudományos kritikát nem állja ki. E próbálkozások dilettáns voltát már eddig is kimutatták, nem is kellett marxistának lenni ahhoz, hogy ez kitűnjék. Tanulságos azonban, hogy e kérdésfelvetések mind a múlt századi romantikának valamiféle tullicitálását tartalmazzák, mélyebbre akarnak ásni, mint a romantika a maga nemzeti hagyománykeresésében. De míg a nemzet történeti kate-

gória, amelynek egyik nélkülözhetetlen ismérve a lelki alkat sajátos közössége, addig a nép hasonló specifikumait keresve, azt nem társadalmi történeti konkrétumokban ragadják meg, hanem valami időtlen, ősi paraszti, mitikus vonatkozásban. Nem más ez, mint egy neoromantikus program valamilyen faji elképzelés jegyében.

Elkésett és meddő volta eléggé kitűnik, ha számitásba vesszük, hogy a mult századi nagy romantikusok felfedezték a nemzeti multat, annak nagyszerűségét, hősi harcait, a magyar művelődés évszázados nagy értékeit, a népköltészet szunnyadó kincseit, vagyis csupa reális dolgot, és mindezt a történeti progresszió irányában közkinosé, és köztudattá emelték. Bár a népi mozgalom is tud felmutatni helytel-közzel hasonló eredményeket, pl. a népi paraszti kultúra megismertetése, népszerűsítése terén, mégis nagyobb részt ködös célokot hajszolt, mikor ősbibb, mélyebb és éppen ezért történetileg foghatatlan rétegekbe akart nyulni. Sőt e ködös szférákból megpróbálta kielemezni a magyarság különleges elhivatottságát, rátermettségét a nyugat és kelet szimultán megértésére, mint azt többek között a Magyar műhelyben is olvassuk.

Jelen van a romantika a történetiszemléletünkben is, főként a pesszimista romantika. A romantika tragikus nemzetszemlélete alul náluk valami tragikus magyarság- vagy népszemléletté, ami Ilyés Gyula két utolsó drámájában, s főként a Dózsában nagyon érezhető. Annak idején igyekeztem kimutatni, hogy voltaképpen a magyar nép tragédiáját, a magyarság örök tragikus sorsát ábrázolta itt Ilyés és csak valami egészen ködös, megfoghatatlan reménysugarat enged láttatni, de ezt is inkább csak a dráma már átáldozott szövegében, a dráma saját belső logikájával nem is összhangban. /Irodalmi Ujság 1956.14.sz./

Hadd említsek még Veres Péterrel kapcsolatban is egy neoromantikus vonást. Mi volna más a paraszti viseletnek részéről való buzgó propagálása és a magyar emberhez, valamint az emberi méltósághoz leginkább illő külsőként való hirdetése, mint a reformkor történetileg igen érthető és pozitív hatású idegen-módi ellenességének, magyar ruha iránti lelkesedésének anakronisztikus ismétlése. Vagy mi más Erdélyi József tudománytalan nyelvészkedése, mint a horvátistváni romantikus kaland karikatúrája. Nem véletlen az sem, hogy a népi írók bölcsőjét részben az a Szabó Dezső rengette, akit mint a romantika ujjáteremtőjét ünnepeltek.

Minderre nem azért akartam rámutatni, mintha a mult század közepe óta minden romantikus vonást elítélendőnek tartanék, hanem hogy hangot adjak ama sejtésnek, mely szerint egy a maga történeti helyén egyszer már felvirágozott és a maga teljességében kibontakozott irány feléledésének, egy már egyszer történetileg lejárt és befejezett dolog feltámadásának vagyunk a tanúi. Analógia-ként utalhatunk itt a két világháború közötti kor klerikális-feudális köreiben kitenyésző neobarokkra. A népiek neoromantikája persze éppúgy haladóbb a neobarokknál, mint ahogy a reformkor volt az ellenreformációhoz viszonyítva.

Mindezekkel a futó ötletekkel azt a gondolatomat próbáltam

megokolni, hogy a népi írók iránya a magyar irodalom fejlődésrendjében mint egy szükségszerű, de rendellenes jelenség mutatkozik. Ugyanilyen rendellenes, noha történetileg szükségszerű jelenségnek látom az 1849 utáni népiességet, a népnemzeti iskolát is. Mind a kettő egy megrekedtségnek a következménye, az egyetemes irodalmi fejlődéstől való elszigetelődésé. Jellemző, hogy mindkettőben ott van a visszahuzódás, az elzárkózás gondolata: a mult században a vidéki nemesi kuriákba, majd a családi otthonba; Németh Lászlónál pedig a "sziget"-re. Valami végzetes elkésettség van bennük, de míg a mult században ez a lemaradás csak 20-30 éves, a népi íróknál már egy évszázados. Az ilyen késés pedig a provincializmus táptalaja; egy ilyen neo-romantikus népiesség már önmagában provinciális jelenség, akkor is, ha legnagyobb alakjai sokszor túl is emelkednek a provinciális korlátokon. Nem nehéz ennek a társadalmi-történeti magyarázatát megtalálni: száz évvel elhuzódott a polgári átalakulás következetes végigvitele, száz évvel meghosszabbodott a feudalizmus utóélete, egy évszázaddal tovább konzerválódott a félfudális viszonyok közötti paraszti lét.

Mikor a történeti fejlődésünkből szükségszerűen eredő, de végeredményben provinciális jelenségnek tekintem a XX. századi népiességet, szembe szegezhető velem Bartók és Kodály neve. Pedig az új magyar zene nem ellenérv. Bartók és Kodály felkutatták, felszínre hozták és a nemzeti, sőt az egyetemes zenekultúra áramába bekapcsolták a magyar népzene értékeit. Egy addig ismeretlen zenei kincsesbányát tártak fel, mely ezután gyűjtőiket is egy kettőre fellendítette a világ zeneirodalmának csúcsaira. Bartókot elsősorban a zenei érték és a műzene ebből fakadó új lehetőségei izgatták, amit eléggé bizonyít, hogy a román, szlovák, török stb. népzeneiket nem kevesebb ambícióval gyűjtötte, s ezek tanulmányait ugyanúgy érvényesítette zenéjében, mint a magyar népdalokét.

Velük szemben a népi írók nem hozhatták felszínre a magyar nép eleddig ismeretlen költői értékeit. Hiszen ezt megtették már a reformkor írói, a nagy népköltési gyűjtések idején. A magyar irodalomba akkor áramlott be a népi költészetből minden, ami gazdagíthatta. És ez meg nem ismétlődhet. Mind a népköltészet, mind a népzene tudatos recepciójára az irodalom illetve a műzene részéről csak egyszer kerülhet sor. Irodalmi vonatkozásban ez a reformkorban történt és Petőfivel le is zárult, a zenét illetően pedig a XX. század első felében. Mindkét területen az újabb kísérletek már menthetetlenül provincializmussal fenyegetnek és legfeljebb valami szerencsétlen történeti konstelláció folytán lehet létjogosultságuk idehaza, de a nagyvilágban ennyire sem.

Meglehetősen negatív képet vázoltam fel, lehet, hogy látszólag túl negatívot. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy ez a negatív kép az irányzatra vonatkozik, de nem automatikusan érvényes annak minden egyes képviselőjére. Sajnos marxista irodalomelméletünk egyik nagy fogyatékosága az irodalmi áramlatok, irányzatok, iskolák elméleti problematikájának kidolgozatlansága. Nem

annyira az egyes irányzatok sajátos elméleti kérdéseire gondolok itt, bár ezek körül is sok a homály, hanem arra, hogy mik elméletileg egy irányzat ismérvei általában, mely tényezők teszik azt, melyek belső mozgás-törvényei, s hogy milyen lehet egy-egy író elhelyezkedése egy irányzaton belül. Anélkül, hogy le akarnám egyszerűsíteni a kérdést, úgy érzem joggal rá lehet mutatni két teljesen különböző alaphelyzetre. Vannak irányzatok, melyek a maguk történeti helyén, az egyetemes európai fejlődéssel párhuzamosan virágzottak ki, mint pl. a mi irodalmunkban a renaissance, vagy a romantika. Ilyenkor a kor legnagyobb írói éppen azok, akikben az illető áramlat kiteljesedik, mint a renaissance Balassiban vagy a romantika Vörösmartyban. Balassi éppen azért vált oly nagy költővé, mert tökéletesen valósítja meg a renaissance eszményeit és oly következetesen érvényesíti azt művészetében. A társadalmi fejlődés eltorzulásai ugyanakkor megakadályozhatják, vagy legalább is nagyban gátolhatják az időszéri irányzatok kibontakozását /ez történt nálunk pl. a realizmussal, vagy kritikai realizmussal: nem is tudott adni a magyar irodalom a külfölddel igazán versenyképes nagy realista írókat/, másrészt életrehívhatják, - helyileg, nemzetileg ugyan időszéri, de az egyetemes fejlődés szempontjából kirívóan anakronisztikus - áramlatokat. Ez utóbbiak közé tartozik nézetem szerint a múlt századi nép-nemzeti iskola, vagy nemzeti klasszicizmus és a két világháború közti népi irodalom. Az előbbi helyett a polgári realizmus, az utóbbi helyett a szocialista realizmus lett volna napirenden, ha az 1848-as polgári, majd az 1919-es proletárforradalom győzni tudott volna. Így azonban az írók egy részét, köztük nagy írókat is osztályhelyzetük, környezetük, élményeik a történelmi surrogatum szerepét betöltő irányzatokba sodort, vagy vezérelt. Ezek az írók akkor alkotnak igazán nagyot, ha önmön iskolájukkal ellentmondásban vannak. Így volt örökös ellentmondásban, vívódásban Arany is a magáéval és - anélkül, hogy Arany mellé óhajtanám emelni őket - írói gyakorlatuk nem egyszer elkülöníti a népi írók legkiválóbbjait is saját iskolájuktól. Sőtér István bevezetésében több konkrét mozzanatot is felsorolt, pl. Illyés racionalizmusát, mely pályája jelentős részén megóvta őt a népi irány szélsőségeitől. Ezzel szemben menél következetesebben képviseli valaki az ilyen anakronisztikus irányzatokat, annál sekélyesebbet alkot. A nép-nemzeti iskolának pl. sokkal konzekvensebb képviselője volt Szász Károly mint Arany; vagy másrészt a népiesek igazi és az irányzatukhoz igazán következetes Petőfi képe nem az Illyésé, hanem a Főjé. Nem Illyés a népi irány tipikus költője, hanem Sinka István, mert Sinka csak a népi irány egyik költője, de Illyés más is, több is.

Azt hiszem, ha ezek után azt mondom, hogy a népi irány felett nemcsak eszmei és politikai sikon, de sajátos irodalmi szempontból is túlhaladott már a történelem, ezt senki sem érti félre, nem tekinti a pártállásfoglalás tullicitálásának, hanem olyan kísérletnek, mely megpróbálja - jól vagy rosszul - megközelíteni azt a kérdést, hogy Móricz és József Attila után miképpen válhat irodalmunk legjelentősebb alkotóivá egy ennyire problematikus

irányzat képviselői. Mert Illyés Gyulát és Németh Lászlót legnagyobb élő íróinknak tartom, de olyan íróknak, akiknek az utja zsákutca, bár ebben a zsákutcában roskatag épületekkel vegyesen remek paloták emelkednek. A magyar irodalom további felvirágzásához szerintem az szükséges, hogy - jelképesen értve - ott folytassa, ahol József Attila abbahagyta.

T ó t h Dezső:

Az irodalomtörténész, különösen, aki a XIX.sz. első felével foglalkozik, nem mehet el szóltanul amellett, hogy történetünk során a XX.századit megelőzően már volt népiesség. Ha ugyan két teljesen különböző korról van is szó - már pusztán az elnevezés hasonlósága is felkelti az igényt, hogy a két jelenséget egymásra vonatkoztassa, összevesse és elhatárolja s ha érdemesnek tűnik, keresse köztük a történeti összefüggést, a szerves kapcsolatot.

Mi az alapvetően, jellemzően közös az első pillanatra is a kétfajta népiesség között? Az, hogy mindkét irányzat ill. mozgalom népen parasztságot értett, hogy mindkét mozgalom ill. irányzat a parasztságra orientálódott - politikai és irodalmi - esztétikai értelemben egyaránt. Márpedig, ha ez a leglényegesebb belső hasonlóság, akkor ezen belül kell keresnünk a leglényegesebb különbséget is - azt a legfontosabb elválasztó mozzanatot, amelyből a további eltérések egész sora következik. Ez a lényegi, tartalmi különbség a két népiesség közt, hogy merőben mást jelentett a parasztságra orientálódni a polgári demokratikus forradalom előtt - mint a parasztságra orientálódni az imperializmus korszakának kelés közepén. Melyik az a legfontosabb kérdés, melynek kapcsán ezt a különbséget elsősorban le kell mérnünk, amelynek kapcsán ez a különbség a legekleatásabban tűnik elő? Nyilvánvalóan az, amelyről az MSzMP dokumentumában s ezen a vitán is oly sok szó esik a népiességgel kapcsolatban: a nacionalizmus kérdése.

A reformkori és a XX.századi parasztorientáció egyaránt a nemzetkérdéssel a legszorosabb ötvözetben jelent meg, mindkét parasztorientáció egyszersmind bizonyos nemzeti érvénnyel, nemzeti igénnyel is a legszorosabban párosult. A parasztság mind a két esetben - ugyan különböző indítékokból és különböző fokon, de mint a nemzeti sajátosságok, a nemzeti függetlenség és egyáltalán a nemzeti lét valamely letéteményeseként, alapjaként, bázisaként jelent meg. Nálunk - és ez történelmünknek egy, mindkét népiesség létrejöttét sajátosan indokló különössége - nálunk a polgári-nemzeti gondolat mélyen összeszövődött a parasztság osztályával. És pedig azért - s erre a reformkor és 1848 adja meg a választ - mert a polgári átalakulás vezetőosztálya a polgárosuló nemesség, egy